

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 373.2.091

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.12652622>

**Створення безпечного та здорового освітнього середовища в закладах
дошкільної освіти**

Фасолько Тетяна Степанівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки,
дошкільної та початкової освіти Кременецької обласної гуманітарно-
педагогічної академії імені Тараса Шевченка,
47003, м. Кременець, Тернопільська область, вул. Ліцейна 1, Україна,
tetjanafasolko@ukr.net

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4131-2735>

Олійник Ганна Іванівна,

старший викладач кафедри архітектурного проектування Національної
академії образотворчого мистецтва і архітектури,
04053, м. Київ, Вознесенський узвіз 20, Україна,
oliynyk_gi@ukr.net

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4202-6156>

Горшкова Галина Володимирівна,

доктор філософії, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти Хортицької
національної академії,
69017, м. Запоріжжя, вул. Наукового містечка 59, Україна,
verona06@i.ua

ORCID <https://orcid.org/-0000-0002-2666-7925>

Прийнято: 15.06.2024 | Опубліковано: 04.07.2024

***Анотація:** Мета статті полягає у висвітленні важливості створення безпечного та здорового освітнього середовища в закладах дошкільної освіти України в умовах воєнного стану. У процесі дослідження було проаналізовано наукові праці вітчизняних учених, які досліджували умови формування безпечного освітнього середовища закладів дошкільної освіти. У **результатах** з'ясовано, що заклади дошкільної освіти відіграють ключову роль у формуванні особистості дітей, забезпечуючи їх гармонійний розвиток та підготовку до подальшого навчання в школі. Пріоритетними напрямками діяльності закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні є педагогічна взаємодія з дітьми, організація освітнього процесу в різних форматах, подолання освітніх втрат, організаційно-методична підтримка керівників і педагогів, створення та облаштування безпечного освітнього простору. Безпечне середовище – це умови, що сприяють всебічному розвитку дитини, враховуючи її фізичне, емоційне, інтелектуальне та соціальне благополуччя. Створення безпечного освітнього середовища є одним із пріоритетних завдань сучасних освітніх закладів, особливо в умовах воєнних дій. Реалізація цього завдання вимагає спільних зусиль керівників освітніх закладів, педагогічних працівників, батьків, дітей, а також громадськості. Особлива увага повинна приділятися безпеці будівель закладів дошкільної освіти. Організація безпечного освітнього середовища та облаштування укриттів стають одними з найважливіших завдань для керівників закладів освіти. В умовах війни в Україні здоров'я громадян є одним із ключових пріоритетів національного розвитку. З цієї причини заклади дошкільної освіти стикаються з необхідністю зміцнення й збереження здоров'я дітей. Вихователям та педагогам необхідно володіти базовими методами для зниження нервового напруження й тривоги в дітей. До таких методів*

належать фізкультурно-оздоровчі заходи, лікувально-профілактичні заходи, технології забезпечення оптимального психічного й соціального здоров'я (кольоротерапія, музична терапія, релаксація тощо). Оскільки формування безпечного й здорового освітнього середовища є критичним завданням і буде актуальним у період післявоєнного відновлення, у статті висвітлено ключові напрями покращення цього процесу в закладах дошкільної освіти. У висновках підсумовано, що для організації безпечного освітнього середовища в сучасних закладах дошкільної освіти потрібно обладнати належні укриття, підтримувати ефективну комунікацію з батьками, адаптувати програми й методику навчання до потреб сучасного середовища.

Ключові слова: освітнє середовище, умови воєнного стану, здоров'язбережувальна освіта, безпечні умови.

Creation of a safe and healthy educational environment in preschool education institutions

Tetiana Stepanivna Fasolko,

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Preschool and Primary Education of the Kremenets Taras Shevchenko

Regional Academy of Humanities and Pedagogy,

47003, Kremenets, Ternopil region, st. Litseyna 1, Ukraine,

tetjanafasolko@ukr.net

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4131-2735>

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Hanna Ivanivna Oliinyk,

Senior Lecturer of the Department of Architectural Design of the National
Academy of Fine Arts and Architecture,

04053, Kyiv, Voznesenskiy Descent 20, Ukraine,

oliinyk_gi@ukr.net

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4202-6156>

Galyna Volodymyrivna Gorshkova,

PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Specialised Education of the Khortytsk National Academy,

69017, Zaporizhzhia, st. Naukove Mistechko 59, Ukraine,

verona06@i.ua

ORCID <https://orcid.org/-0000-0002-2666-7925>

Abstract: *The **purpose** of the article is to highlight the importance of creating a safe and healthy learning environment in preschool education institutions in Ukraine under martial law. In the course of the study, the scientific works of domestic scientists who investigated the conditions for the formation of a safe educational environment in preschool education institutions were analyzed. The **results** revealed that preschool education institutions play a key role in shaping the personality of children, ensuring their harmonious development and preparation for further schooling. The priority directions of activities of preschool education institutions in the conditions of martial law in Ukraine are pedagogical interaction with children, organization of the educational process in various formats and overcoming educational losses, organizational and methodical support of leaders and teachers, organization and support of a safe educational space. A safe environment means creating conditions conducive to the comprehensive development of a child, taking*

*into account his physical, emotional, intellectual and social well-being. Creating a safe educational environment is one of the priority tasks of modern educational institutions, especially in the conditions of military operations. This task requires the joint efforts of heads of educational institutions, teaching staff of children's parents, as well as the public. Special attention should be paid to the safety of buildings of preschool education institutions. The organization of a safe educational environment and the arrangement of shelters are becoming one of the most important tasks for the heads of educational institutions. In the conditions of war in Ukraine, the health of citizens becomes one of the key priorities of national development. For this reason, preschool education institutions are faced with the need to strengthen and preserve children's health. Educators and teachers need to know basic methods for reducing nervous tension and anxiety in children. Such methods included physical culture and health measures, medical and preventive measures, technologies for ensuring optimal mental and social health (color therapy, music therapy, relaxation, etc.). Since the formation of a safe and healthy educational environment is a critical task and will be relevant in the period of post-war recovery, the key directions for improving this process in preschool education institutions were highlighted. The **conclusions** concluded that in order to organize a safe educational environment in modern preschool education institutions, it is necessary to equip appropriate shelters, maintain effective communication with parents, and adapt programs and teaching methods to the needs of the modern environment.*

Keywords: *educational environment, martial law conditions, health education, safe conditions.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Умови війни висувують низку актуальних завдань для освітньої галузі України. Серед них варто виокремити такі, як гарантування рівного доступу до освітніх ресурсів, забезпечення безпеки різного типу для всієї освітньої інфраструктури, надання психологічної підтримки й організація ефективної психолого-педагогічної взаємодії.

Заклади дошкільної освіти (далі – ЗДО), незважаючи на воєнний стан, продовжують працювати, забезпечуючи розвиток дітей та догляд за ними. Вони докладають максимум зусиль для створення безпечного середовища й вдосконалення освітнього процесу, незалежно від форми навчання. Основна мета діяльності ЗДО в умовах сьогодення полягає в сприянні розвитку талантів і творчих можливостей дітей, організації безпечного простору та наданні доступу до якісної дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняних науковців підкреслюють важливість створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти. Умови формування безпечного освітнього середовища ЗДО були розглянуті Н. Вікторчук. Авторка з'ясувала, що модель безпечного освітнього простору ЗДО інтегрує всі компоненти системи захисту та сприяє більш ефективному розв'язанню питань безпеки [1]. Ці ж аспекти були проаналізовані О. Косенчук, О. Стягуною [2], Т. Собченко [3], Л. Іщенко, Т. Журавко [4]. Невід'ємною частиною створення безпечного освітнього середовища є психологічна підтримка дітей та турбота про їхнє здоров'я. О. Вашак та О. Вільхова акцентують на оздоровчій роботі педагогічних фахівців у закладах дошкільної освіти. На думку авторів, оздоровчі технології сприятимуть формуванню в дітей уявлень про здоров'я, ціннісного ставлення до навколишнього світу, мотивації до здорового способу

життя [5]. В. Городиська у своїй роботі наголошує на важливості арттерапії та інших психологічних методик для зниження стресу й тривожності в дітей [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Огляд літератури виявив, що створення безпечного та здорового освітнього середовища в ЗДО є багатогранним завданням, яке вимагає комплексного підходу. Проте нерозв'язаним залишається питання визначення найбільш ефективних підходів для формування такого середовища в умовах воєнного стану в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Мета статті полягає у висвітленні важливості створення безпечного й здорового освітнього середовища в закладах дошкільної освіти України в умовах воєнного стану.

Відповідно до мети були сформульовані такі завдання:

- проаналізувати основні завдання закладів дошкільної освіти та окреслити пріоритетні напрями їх діяльності в умовах воєнного стану;
- визначити ефективні підходи для створення безпечного й здорового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Протягом усього періоду незалежності України вітчизняна освіта зазнавала значних трансформацій у зв'язку з реформуванням усіх напрямів педагогічної діяльності. Сучасний етап розвитку освіти на дошкільному рівні характеризується орієнтацією змістового й організаційного компонентів на європейські стандарти та визначається загальносвітовими тенденціями [7].

Заклади дошкільної освіти відіграють ключову роль у формуванні особистості дітей, забезпечуючи їх гармонійний розвиток та підготовку до подальшого навчання в школі. Ці установи відіграють важливу роль у

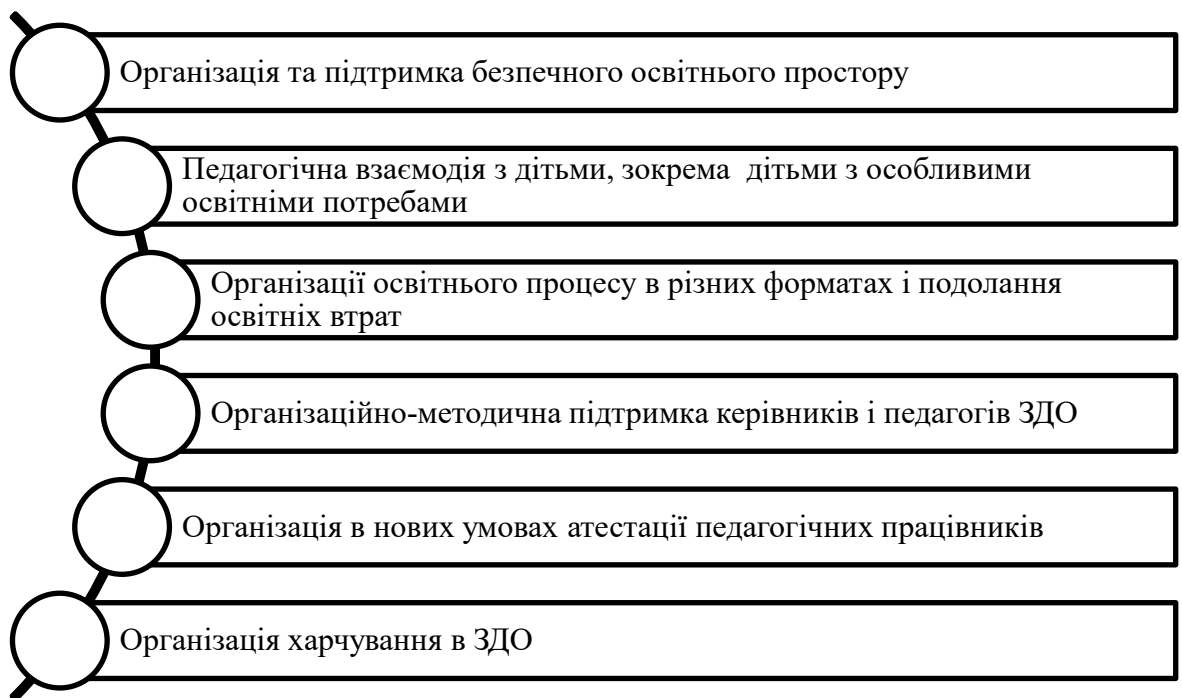

вихованні та соціалізації дошкільнят, а також сприяють створенню рівних можливостей для розвитку кожного з них. Однією з ключових функцій ЗДО є соціалізація дітей. Вони навчаються спілкування, взаємодії з навколишнім світом, розвивають соціальні навички та налагоджують стосунки з однолітками. Колектив ЗДО є першим середовищем, де дитина вчиться враховувати інтереси інших, розвиває емоційний та соціальний інтелект.

Пріоритетними напрямками діяльності закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні є (рис. 1):

Рисунок 1

Пріоритетні напрями діяльності ЗДО

Джерело: розроблено авторами на основі аналізу джерела [8].

Найбільш актуальним у період воєнного стану є питання безпеки, а саме забезпечення безпечного освітнього простору. Освітній простір є невід’ємною частиною суспільства, де створені умови для особистісного розвитку та формування індивідуальності учасника освітнього процесу. Цей простір

розглядається з урахуванням особистості, оскільки саме їй властива активність, яка дозволяє адаптуватися до освітнього середовища [9].

Безпечне середовище в педагогічному контексті означає створення умов, що сприяють всебічному розвитку дитини, враховуючи її фізичне, емоційне, інтелектуальне та соціальне благополуччя. Це передбачає забезпечення фізичної безпеки, формування емоційно позитивного й підтримувального клімату, розвиток соціальних навичок та здатності до співпраці [1]. Важлива роль у цьому контексті належить педагогам, які повинні мати відповідні компетенції та особистісні якості для підтримування такого середовища. У сучасному ЗДО педагог має застосовувати різноманітні методи та стратегії для створення психологічно безпечного середовища. Йдеться про надання дітям дошкільного віку можливості вибору під час освітнього процесу, сприяння формуванню спільних демократичних цінностей, розвиток навичок взаємодії та толерантного ставлення до інших [10].

Для організації безпечного освітнього середовища в ЗДО України важливо звернути увагу на готовність педагогічних колективів і персоналу до швидкого реагування, знання педагогічними працівниками плану дій в екстремальних ситуаціях та порядку надання допомоги собі та іншим. Працівники ЗДО повинні володіти навичками надання домедичної та психологічної допомоги дитині або дорослому, мати чіткий алгоритм дій [2].

У процесі моделювання безпечного освітнього простору ЗДО повинні бути детально продумані такі аспекти, як структура, мобільність, безбар'єрність та доступність [11]. Безумовно, важливим є питання облаштування укриттів у закладах дошкільної освіти як складової безпечного освітнього середовища. На початок 2023-2024 навчального року понад 10% ЗДО залишалися не забезпеченими укриттями, а близько 15% відповідних

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

закладів мали укриття з недостатньою площею для всіх учасників освітнього процесу [12]. Цінним для України в цьому контексті є досвід Фінляндії, у якій широку мережу бомбосховищ почали будувати ще в 60-х роках ХХ століття. Відповідно до фінського законодавства всі будівлі певного розміру повинні мати свої бомбосховища. Фінляндія, починаючи з 1945 року, не брала участі у воєнних конфліктах, тому бомбосховища використовувалися як спортивні комплекси, басейни, автостоянки та складські приміщення [13]. Детальний опис організації безпечного простору в ЗДО надано в листі МОН від 22.06.2023 № 1/8820-23 [8]. Для керівників розроблено пам'ятку щодо організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності.

Укриття в ЗДО України повинні нагадувати звичні кімнати для групових занять та бути максимально комфортними для всіх дітей дошкільного віку. При облаштуванні приміщень не варто використовувати іграшки, які можуть видавати звуки, схожі на сирени чи плач, повітряні кульки, які можуть розриватися зі звуком, схожим на вибух. Краще обрати м'які модулі, які під час ігор не створюватимуть зайвого шуму. У відповідь на виклики воєнного часу у сфері освіти з'являються не лише інноваційні педагогічні й соціально-психологічні методи, а й інженерно-технічні, транспортні, будівельні. В умовах воєнного часу вони допомагають у комплексному розв'язанні освітянських проблем і спрямовані на уникнення помилок у майбутньому в організації цивільного захисту учасників освітнього процесу [14].

У контексті дослідження особливостей організації безпечного й здорового освітнього середовища в ЗДО України варто окреслити основні його принципи. Зокрема, це:

- 1) принцип захисту життя людини як найвищої цінності, що визначає модель мінімальної безпеки, спрямовану на усунення ризиків, які загрожують як дітям, так і дорослим;

- 2) принцип мінімум-максимум, що передбачає досягнення максимальної ефективності безпеки при мінімальних ресурсах;
- 3) принцип поєднання звичних і нетрадиційних форм роботи з дітьми в безпечному середовищі;
- 4) принцип емоційного середовища, що забезпечує індивідуальний комфорт та емоційне благополуччя дитини й дорослого;
- 5) принцип активності, що формує активність у дітей і виявляє активність дорослих [4].

В умовах війни та реформ в Україні одним із пріоритетів національного розвитку є здоров'я громадян. Відповідно, основною проблемою країни стає зміцнення й збереження здоров'я дітей. Ефективність роботи освітніх закладів має вимірюватися не лише якістю освіти, але й турботою про здоров'я дітей. Завдання ЗДО, який втілює концепцію здоров'язбережувальної освіти, полягає у створенні унікального освітнього середовища, яке сприяє формуванню й розвитку в дітей культури здоров'я та важливих компетентностей у його збереженні.

Практика використання так званих «доріжок здоров'я» в закладах дошкільної освіти показує значне зниження рівня захворюваності серед вихованців. У дітей спостерігається позитивна динаміка зросту й ваги, формується правильна постава. Особливо помітні покращення в дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Діти виявляють активне бажання займатися на таких доріжках, особливо на свіжому повітрі, що також сприяє поліпшенню їхнього загального емоційно-психічного стану [15].

Педагогічним працівникам у закладах дошкільної освіти необхідно володіти базовими методами для зниження нервового напруження й тривоги в дітей, уміти переспрямовувати увагу як окремої дитини, так і групи дітей, зацікавлювати їх та покращувати їхній настрій, налаштовуючи на позитивні

емоції. Одним з ефективних методів роботи з дітьми є арттерапія – психотерапевтичний метод, який дозволяє дітям і дорослим через творчість долати свої страхи, внутрішні конфлікти тощо [6]. Іншим ефективним засобом у роботі з дітьми є гра. Саме через гру дошкільники швидко та доступно засвоюють знання й уявлення про навколишній світ, навчаються застосовувати їх на практиці, а також проявляють свою активність, творчість і самостійність [16]. Зважаючи на реалії сьогодення, важливо об'єднати зусилля психологів, педагогів та батьків для зміцнення національної ідентичності дітей, яка виховує справжній патріотизм, особистісну й національну гідність, ціннісне ставлення до своєї родини, свого народу, його історії, традицій та культури.

Важливим інструментом, який викликає в дітей позитивні емоції та сприяє формуванню правильного світосприйняття, є здоров'язбережувальні технології, до яких належать:

- фізкультурно-оздоровчі заходи (стретчинг, ритмопластика, різні види гімнастики);
- лікувально-профілактичні заходи (фітотерапія, ароматерапія тощо);
- технології забезпечення оптимального психічного й соціального здоров'я (кольоротерапія, музична терапія, релаксація тощо).

Освітня діяльність щодо збереження й зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку повинна здійснюватися в ЗДО систематично з використанням таких основних форм, як індивідуальні бесіди, фізкультурні заняття, а також різноманітних методів, зокрема читання художніх творів, загартовування тощо. Для цього необхідно використовувати різноманітні засоби, такі як ІКТ, розвивальне середовище, ігри, художня література та інші [5].

Оскільки формування безпечного й здорового освітнього середовища є критичним завданням і буде актуальним у період післявоєнного відновлення, важливо висвітлити ключові напрями покращення цього процесу в ЗДО (рис. 2).

Рисунок 2

Напрями покращення організації безпечного освітнього простору в ЗДО України

Джерело: власна розробка авторів

Створення безпечного освітнього середовища є багатогалузевим завданням, тому для його вирішення рекомендовано також залучати фахівців із різних сфер, зокрема представників Національної поліції, МВС, МОН, ДСНС, Мінінфраструктури, місцеві та обласні державні організації тощо [17]. Організація безпечного освітнього середовища надасть можливість закладам

дошкільної освіти ефективно організовувати освітній процес у традиційному режимі.

Висновки. Діти дошкільного віку проводять значну частину часу в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти, вони навчаються налагоджувати контакти, формувати групи з однолітками, взаємодіяти з різними людьми й розв'язувати конфліктні ситуації. У період воєнного стану в Україні найважливішим пріоритетом діяльності закладів освіти, зокрема дошкільного рівня, є формування безпечного та здорового освітнього простору. Таке середовище є критично важливим для повноцінного розвитку дитини та збереження її фізичного й психологічного здоров'я. Для організації безпечного освітнього середовища в сучасних закладах дошкільної освіти потрібно обладнати належні укриття, підтримувати ефективну комунікацію з батьками, адаптувати програми й методику навчання до потреб сучасного середовища.

Перспективами подальших досліджень може бути вивчення особливостей організації безпечного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами як особливо вразливої категорії населення країни в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Вікторчук Н. В. Безпечне освітнє середовище в закладах дошкільної освіти. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*. 2023. № 17. С. 43–50. URL : <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2023-17.5> (дата звернення : 11.04.2024).
2. Косенчук О., Стягунова О. Безпека освітнього простору закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. № 1 (105). С. 90–101. URL :

<https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-90-101> (дата звернення : 11.04.2024).

3. Собченко Т. М., Кін О. М., Ворожбіт-Горбатюк В. В. Створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти в умовах воєнного стану. *Новий колегіум*. 2023. № 3. С. 39–42. DOI: 10.30837/nc.2023.3.39

4. Іщенко Л., Журавко Т. Безпечне освітнє середовище закладу дошкільної освіти в умовах сьогодення. *Věda a perspektivy*. 2023. № 11 (30). С. 146–155. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/download/7403/7445> (дата звернення : 11.04.2024).

5. Вашак О., Вільхова О. Використання сучасних технологій у здоров'язберезувальній діяльності вихователів закладів дошкільної освіти. *Педагогічні науки*. 2022. № 80. С. 10–14. URL : <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.80.278176> (дата звернення : 11.04.2024).

6. Городиська В. В. Упровадження арт-терапії як інноваційної технології у дошкільних закладах освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. С. 56–61. URL : <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.10> (дата звернення : 11.04.2024).

7. Мачинська Н. І. Тенденції розвитку сучасної системи дошкільної освіти в Україні. *Гуманітарний форум*. 2024. № 2(1). С. 30–37. URL : [https://doi.org/10.60022/2\(1\)-5GF](https://doi.org/10.60022/2(1)-5GF) (дата звернення : 11.04.2024).

8. Про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриттів: лист МОН від 20.06.2023 р. № 1/8820-23. URL : <https://document.vobu.ua/doc/20325> (дата звернення : 11.04.2024).

9. Ласкутов В. Понятійний апарат дослідження безпеки освітнього простору закладів освіти в системі національної безпеки. *Наукові перспективи*. 2024. № 4(46). С. 259–271. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/10969/11028> (дата звернення : 11.04.2024).

10. Булига А. Сучасні умови та вимоги до організації безпечного освітнього середовища у закладі дошкільної освіти. *Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика: збірник наукових статей*. Суми : НІКО, 2024. С. 24–27. URL : http://ir.soippo.edu.ua:8080/bitstream/123456789/530/1/29.02.24_%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf#page=24 (дата звернення : 11.04.2024).
11. Karlidag I. . Creating Learning Environments in Preschool Classrooms: Perspectives of Pre-service Preschool Teachers. *International Journal of Progressive Education*. 2021. Vol. 17(3). P. 327–342. URL : <https://eric.ed.gov/?id=EJ1308459> (дата звернення : 11.04.2024).
12. Makhniuk V. M., Pavlenko N. P., Mohylnyi S. M., Makhniuk V. V. The simplest shelter – a modern health preservation component of children’s pre-school institutions in the conditions of war. *Hygiene of populated places*. 2023. Vol. 73. P. 9–16. URL : <https://doi.org/10.32402/hygiene2023.73.009> (дата звернення : 11.04.2024).
13. Олійник Г. Формування архітектури дитсадків із включенням до їхньої структури споруд цивільного захисту (бомбосховищ). *Українська академія мистецтва*. 2022. № 32. С. 29–35. URL : <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2022-32-3> (дата звернення : 25.06.2024).
14. Nyzkovska O. A Safe Environment in Educational Institutions is a Response to the Challenges of Wartime. *Innovative Technologies in Preschool Education*. 2023. Vol. 6. P. 37–46. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8088950> (дата звернення : 11.04.2024).
15. Гудзяк І. В. Використання «доріжки здоров’я» як турбота про фізичне здоров’я дошкільників. *Освіта і здоров’я підростаючого покоління: матеріали п’ятого міжнародного симпозиуму*. Вип. 5. Київ : Алатон, 2023. С. 46–49.

16. Ваганова Н. А. Забезпечення психічного здоров'я дітей в дошкільних закладах освіти в умовах війни. *Актуальні проблеми психології розвитку особистості*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 12-15 травня 2023 року). Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 51–53.

17. Собченко Т. М., Кін О. М., Ворожбіт-Горбатюк В. В. Створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти в умовах воєнного стану. *Новий колегіум*. 2023. № 3. С. 39–42. DOI: 10.30837/nc.2023.3.39